

АНОТАЦІЯ

Захарчук І.В. Перцепційно-просторова ідентифікація історико-географічних земель західних регіонів України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 106 «Географія». – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України, Чернівці, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення науково-практичного завдання, спрямованого на дослідження суб'єктивного сприйняття та ідентифікації історико-географічних земель (Галичини, Волині, Буковини, Бессарабії, Закарпаття) в умовах реформи децентралізації, масштабних міграційних рухів та воєнних дій та збройної агресії Росії.

Наукове дослідження за темою дисертації виконувалось упродовж 2022-2026 рр. згідно з планами науково-дослідних робіт кафедри географії України та регіоналістики географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Воно проведене в рамках кафедральної науково-дослідної теми «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (№ державної реєстрації 0121U100332).

Актуальність теми зумовлена сучасними трансформаціями в просторі соціальної географії України, зокрема процесами адміністративно-територіального оновлення, що супроводжуються змінами в ідентифікації та сприйнятті простору населенням. Традиційні адміністративні межі часто не збігаються з ментальними образами щодо територій, що існують у колективній свідомості, особливо у поліетнічних та історично багатонаціональних регіонах. Військова агресія Російської Федерації та масове переміщення населення (ВПО) створили нові умови для трансформації регіональної ідентичності, що потребує наукового осмислення за допомогою інструментів

перцепційної географії. Водночас населення західних регіонів України демонструє найвищий рівень національної свідомості та патріотизму, що впливає на сприйняття історико-географічних земель.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше на основі емпіричних даних встановлено характер взаємодії «старих» і «нових» просторових регіональних ідентичностей, виявлено феномен перехідних (гібридних) ідентичностей, описано механізми формування ментальних образів історико-географічних земель і визначено типологію фантомних кордонів. Запропоновано методика перцепційно-просторового аналізу, що поєднує перцепційно-географічне анкетування, ментальне картографування, геоінформаційні моделі та статистичні методи. Виявлено, що «старі» ідентичності мають значну стійкість, але постійно трансформуються та включають «тонкі» елементи, формуючи гібридні територіальні ідентичності. Показано, що адміністративне планування, орієнтоване на ці гібридні ідентичності, сприяє успішній реалізації реформи децентралізації в Україні.

Вихідними матеріалами для дослідження послужили первинно зібрані емпіричні дані, отримані в ході авторського перцепційно-географічного опитування «Просторове сприйняття та культурна ідентичність населення західних регіонів України: соціологічне дослідження регіональної самоідентифікації». Анкетування проводилося на платформі LimeSurvey та включало в себе 47 питань, структурованих за тематичними блоками: регіональна приналежність, мовні практики, культурні традиції, просторові уявлення та сприйняття інших регіонів України. Використання цих даних дозволило подолати проблему дефіциту офіційної статистики на локальному рівні, а також спробувати нові методи для дослідження геопросторового сприйняття серед населення. Також залучено картографічні дані, які були опрацьовані в ГІС-пакетах QGIS та GRASS GIS, також створена карта СУЕТ для відображення історико-географічних земель.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці та вдосконаленні методики комплексного перцепційно-географічного дослідження

просторового сприйняття та ідентичності. Вона поєднує традиційні підходи із сучасними методами, зокрема анкетне опитування та ментальне картографування, доповнені статистичним та ГІС-аналізами. Впровадження цих опитувальних методів у перцепційно-географічні дослідження створює можливість системно збирати та аналізувати суб'єктивні уявлення населення про простір, що може бути використано для аналогічних наукових досліджень в інших регіонах України та поза її межами.

Практичне значення дисертації полягає у використанні результатів під час розроблення стратегій розвитку західних областей України, планів туристично-рекреаційного освоєння історичних земель та програм збереження культурної спадщини. Розроблені рекомендації щодо врахування перцепційно-просторових особливостей при формуванні меж громад, розвитку туристичних маршрутів та популяризації історико-географічних брендів. Матеріали дослідження застосовуються в освітньому процесі географічних факультетів та у практиці регіонального менеджменту.

У першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти дослідження перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель» розкрито сутність перцепційно-просторових досліджень у контексті перцепційної географії, простежено особливості розвитку перцепційно-географічних досліджень у вітчизняній та зарубіжній науці. Проаналізовано концепти регіону, територіальної ідентичності та ментального картографування. Встановлено, що історичні регіони визначаються соціокультурною єдністю, яка може мати етнічні, мовні або адміністративні витоки. Наголошено, що сучасний адміністративний устрій України, частково успадкований від радянської доби, нерідко ігнорує межі історичних земель, що сформувало феномен «фантомних» кордонів. Обґрунтовано методіку наукового дослідження перцепційного сприйняття історико-географічних земель, яка включає ментальне картографування, анкетування, кількісні та картографічні аналізи, а також використання геоінформаційних систем. Особливу увагу приділено поняттю територіальної ідентичності, яку

трактують як комплекс індивідуальних або колективних уявлень та емоційних зв'язків із певною територією.

У другому розділі «Чинники формування історико-географічних земель та їх перцепційне сприйняття» здійснено історико-географічне районування західних регіонів України та розкрито роль природно-географічних, історико-культурних та суспільно-географічних чинників у формуванні Галичини, Волині, Поділля, Буковини та Закарпаття. Досліджено вплив природних умов та ландшафтної структури на формування просторової ідентичності населення. Проаналізовано історико-культурні чинники становлення регіональної ідентичності, зокрема етнографічні, конфесійні та мовні особливості кожної із земель. На основі аналізу суспільно-географічних чинників простежено сучасне сприйняття регіональних меж та показано, що межі традиційних земель часто не збігаються із сучасними адміністративними межами, тому в суспільній свідомості існують фантомні лінії, які розділяють простір. Показано, що Західна Україна характеризується високим рівнем національної свідомості та патріотизму, що визначає ступінь прив'язаності до історичних земель.

У третьому розділі «Перцепційно-просторова ідентифікація історико-географічних земель Західної України» досліджено ментальні образи історико-географічних земель у свідомості населення та проаналізовано уявні межі регіонів на основі суб'єктивного картографування простору. Встановлено, що більшість респондентів ідентифікує себе як з історичними землями, так і з сучасними громадами та районами, що зумовлює формування гібридних територіальних образів. Виявлено просторові стереотипи та регіональні ідентичності по областях. Здійснено порівняльний аналіз співвідношення перцепційних, об'єктивних та історичних меж регіонів, що дозволило ідентифікувати зони «розмитих меж» та конкуруючих ідентичностей. За допомогою GIS-моделювання створено картографічні моделі, що відображають зони найбільшої концентрації гібридних

ідентичностей, а також «фантомні» кордони, які впливають на уявлення населення про простір.

У четвертому розділі «Емпіричне дослідження перцепції населення історико-географічних земель (на основі перцепційно-географічного опитування)» представлено методику організації перцепційного опитування населення західних областей та результати його проведення. Опитування охопило 1458 респондентів у восьми областях: Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Закарпатській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській та Хмельницькій. Детально проаналізовано результати перцепційного опитування по кожній області, що дозволило виявити регіональну специфіку сприйняття історико-географічних земель. Визначено чинники варіативності відповідей опитуваних, серед яких вік, рівень освіти, місце проживання, досвід міграції та вплив повномасштабної війни. Встановлено, що трансформації перцепційних ідентичностей відбуваються під впливом децентралізації, міжрегіональних міграцій та переселення внутрішньо переміщених осіб. Розроблено типологію історико-географічних земель за ступенем стійкості ментальних меж та рівнем трансформації їхнього функціонального призначення.

Результати дисертаційного дослідження засвідчили, що перцепційно-просторова ідентифікація історико-географічних земель західних регіонів України є складним багаторівневим процесом, у якому поєднуються історична пам'ять, культурно-етнічні особливості, сучасні адміністративно-територіальні трансформації, міграційні переміщення населення та вплив воєнних подій. Встановлено, що історико-географічні землі зберігають значну стійкість у суспільній свідомості населення, однак їхні ментальні образи та уявні межі поступово трансформуються під впливом нових соціально-політичних реалій, формуючи гібридні просторові ідентичності та зони «розмитих» або фантомних кордонів. Запропонована в роботі методика, що поєднує перцепційно-географічне анкетування, ментальне картографування, статистичний аналіз і геоінформаційне моделювання, дала змогу не лише

виявити специфіку просторового сприйняття населенням Галичини, Волині, Буковини, Бессарабії та Закарпаття, а й обґрунтувати практичне значення врахування цих особливостей у регіональному плануванні, розвитку туристично-рекреаційної сфери, збереженні культурної спадщини та формуванні ефективної політики просторового розвитку західних регіонів України.

Ключові слова: Перцепційна географія, когнітивна географія, ментальні карти (мапи), просторове сприйняття, територіальна (регіональна) ідентичність, етнічна ідентичність (етнічний склад населення), поліетнічний простір, децентралізація, суцільна українська етнічна територія (СУЕТ), ГІС-технології (QGIS, GRASS GIS, OpenStreetMap), етнічний та пізнавальний туризм, регіональний та просторовий розвиток, етнокультурний потенціал, післявоєнна відбудова України, територіальна громада.

ABSTRACT

Zakharchuk I. Perceptual-Spatial Identification of Historical-Geographical Lands of the Western Regions of Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 10 "Natural Sciences" under specialty 106 "Geography". – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernivtsi, 2026.

The dissertation provides a theoretical generalization and proposes a new solution to the scientific and practical problem aimed at studying the subjective perception and identification of historical-geographical lands (Galicia, Volhynia, Bukovyna, Zakarpattia) under conditions of decentralization reforms, large-scale migration movements, and war resulting from the Russian aggression.

The scientific research on this topic was carried out during 2022–2026 in accordance with the research plans of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies of the Faculty of Geography at Yuriy Fedkovych Chernivtsi

National University. It was conducted within the departmental research theme "Spatial Planning and Transformational Processes of Regional Development of the Carpathian-Podilian Oblasts of Ukraine" (state registration No. 0121U100332).

The relevance of the topic is conditioned by modern transformations in the socio-geographical space of Ukraine, particularly the administrative-territorial reforms that are accompanied by changes in the identification and perception of space by the population. Traditional administrative boundaries often do not coincide with the mental images of territories existing in the collective consciousness, especially in polyethnic and historically multinational regions. The military aggression of the Russian Federation and mass displacement of the population (internally displaced persons) have created new conditions for the transformation of regional identities, which require scientific understanding using the tools of perceptual geography. At the same time, the population of the western regions of Ukraine demonstrates the highest level of national consciousness and patriotism, which affects the perception of historical-geographical lands.

The scientific novelty of the work lies in the fact that, based on empirical data, for the first time the interaction of "old" and "new" spatial regional identities has been established, the phenomenon of transitional (hybrid) identities has been identified, mechanisms of the formation of mental images of historical-geographical lands have been described, and a typology of phantom borders has been determined. A methodology of perceptual-spatial analysis that combines perceptual-geographical surveys, mental mapping, geoinformation models, and statistical methods has been proposed. It has been revealed that "old" identities possess significant resilience but are constantly transformed and include "subtle" elements, forming hybrid territorial identities. It has been shown that administrative planning oriented towards these hybrid identities contributes to the successful implementation of the decentralization reform in Ukraine.

The primary materials for the study were empirically collected data obtained during the author's perceptual-geographical survey "Spatial Perception and Cultural Identity of the Population of the Western Regions of Ukraine: A Sociological Study

of Regional Self-Identification". The survey was conducted on the LimeSurvey platform and included 47 questions structured into blocks: regional affiliation, language practices, cultural traditions, spatial representations, and perceptions of other regions of Ukraine. The use of these data made it possible to overcome the problem of the deficit of official statistics at the local level, as well as to apply new methods for studying perceptual perception among the population. Cartographic data were also used and processed in the GIS packages QGIS and GRASS GIS; additionally, a map of the Contiguous Ukrainian Ethnic Territory (CUET) was created to display the historical-geographical lands.

The theoretical significance of this study lies in the fact that the proposed refined methodology of comprehensive socio-geographical research of social infrastructure, which integrate both traditional and modern research methods of inquiry, can be applied in analogous studies in other regions of Ukraine and abroad.

The practical significance of the dissertation lies in the potential application of its results during the development of strategies for the western regions of Ukraine, tourist-recreational development plans for historical lands, and programmes for the preservation of cultural heritage. Recommendations have been developed concerning the consideration of perceptual-spatial features in the delineation of community boundaries, the development of tourist routes, and the promotion of historical-geographical brands.

In the first chapter, "Theoretical and Methodological Aspects of Research on Perceptual-Spatial Identification of Historical-Geographical Lands," the essence of perceptual-spatial studies within the context of perceptual geography is examined, and the peculiarities of the development of perceptual-geographical research in domestic and foreign science are analyzed. The concepts of region, territorial identity, and mental mapping are examined. It has been established that historical regions are characterized by socio-cultural unity, which may have ethnic, linguistic, or administrative origins. It is emphasized that the modern administrative structure of Ukraine, partly inherited from the Soviet era, often disregards the boundaries of historical lands, giving rise to the phenomenon of "phantom" borders. The

methodology of scientific research into the perceptual perception of historical-geographical lands has been substantiated, encompassing mental mapping, surveys, quantitative and cartographic analyses, and the use of geographic information systems. Particular attention is devoted to the concept of territorial identity, interpreted as a complex of individual or collective perceptions and emotional connections with a particular territory.

In the second chapter, "Factors of Formation of Historical-Geographical Lands and Their Perceptual Perception" a historical-geographical regionalization of the western regions of Ukraine is conducted, and the roles of natural-geographical, historical-cultural, and socio-geographical factors in the formation of Galicia, Volhynia, Podilia, Bukovyna, and Zakarpattia are examined. The influence of natural conditions and landscape structure on the formation of the population's spatial identity is analyzed. Historical-cultural factors in the formation of regional identity are analyzed, including ethnographic, confessional, and linguistic features of each land. Based on the analysis of socio-geographical factors, the modern perception of regional boundaries is examined, demonstrating that the boundaries of traditional lands often do not coincide with modern administrative borders; consequently, phantom lines that divide space persist in public consciousness. It is shown that Western Ukraine is characterized by a high level of national consciousness and patriotism, which determines the degree of attachment to historical lands.

The third chapter, "Perceptual-Spatial Identification of the Historical-Geographical Lands of Western Ukraine," examines the mental images of historical-geographical lands in the consciousness of the population and analyzes the perceived regional boundaries based on subjective spatial mapping. It has been established that the majority of respondents identify themselves with both historical lands and contemporary administrative communities and districts, which contributes to the formation of hybrid territorial images. Spatial stereotypes and region-specific identities have been identified. A comparative analysis of the correlation between perceived, objective, and historical boundaries of regions has been conducted,

making it possible to identify zones of "blurred boundaries" and competing identities. Using GIS modelling, cartographic models have been developed to reflect areas with the highest concentration of hybrid identities, as well as "phantom" borders that influence spatial perception among the population.

The fourth chapter, "Empirical Study of Population Perception of Historical-Geographical Lands (Based on a Perceptual-Geographical Survey)," presents the methodology for organizing a perceptual survey of the population of the western regions and the results of its implementation. The survey covered 1,458 respondents across eight oblasts: Lviv, Ivano-Frankivsk, Ternopil, Zakarpattia, Chernivtsi, Volyn, Rivne, and Khmelnytskyi. The results of the perceptual survey for each region are analyzed in detail, enabling the identification of regional specificities in the perception of historical-geographical lands. Factors influencing the variability of respondents' answers have been identified, including age, level of education, place of residence, migration experience, and the impact of the full-scale war. It has been established that transformations of perceptual identities occur under the influence of decentralization, interregional migration, and the relocation of internally displaced persons. A typology of historical-geographical lands has been developed according to the degree of stability of their mental boundaries and the level of transformation of their functional roles.

The results of the dissertation research have shown that the perceptual-spatial identification of the historical-geographical lands of the western regions of Ukraine is a complex, multi-level process in which historical memory, cultural and ethnic characteristics, contemporary administrative-territorial transformations, migration movements of the population, and the impact of wartime events are intertwined. It has been established that historical-geographical lands retain considerable stability in the public consciousness of the population; however, their mental images and perceived boundaries are gradually transforming under the influence of new socio-political realities, giving rise to hybrid spatial identities and zones of "blurred" or phantom borders. The methodology proposed in the study, which combines perceptual-geographical surveying, mental mapping, statistical analysis, and

geoinformation modeling, made it possible not only to identify the specific features of how the population perceives Galicia, Volhynia, Bukovyna, Bessarabia, and Transcarpathia, but also to substantiate the practical importance of taking these features into account in regional planning, the development of the tourism and recreational sector, the preservation of cultural heritage, and the formation of an effective spatial development policy for the western regions of Ukraine.

Keywords: Perceptual geography; cognitive geography; mental maps; spatial perception; territorial (regional) identity; ethnic identity (ethnic composition of the population); polyethnic space; decentralization; contiguous Ukrainian ethnic territory (CUET); GIS technologies (QGIS, GRASS GIS, OpenStreetMap); Ethnic and educational tourism; regional and spatial development; ethnocultural potential; post-war recovery and reconstruction of Ukraine; territorial community.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації ***Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України***

1. Костащук І.І., Захарчук І.В. Методичні підходи до проведення перцепційно-географічного зонування історико-географічних країв. *Природнича освіта та наука*. 2025. № 2. С. 134-140. DOI: 10.32782/NSER/2025-2.21. *(Внесок авторів: Костащук І.І. – обґрунтовано перцепційне зонування як сучасний метод просторової ідентифікації історико-географічних регіонів, що базується на суб'єктивному сприйнятті населення. Захарчук І.В. – виділено основні типи зон у межах перцепційної географії (соціо-географічні, психо-географічні, культурно-географічні, лінгво-географічні) як ключові аналітичні категорії дослідження геопросторової ідентичності).*

2. Кісіль Р.В., Захарчук І.В. Етнокультурний потенціал Чернівецької області в перцепційному вимірі її геопростору. *Науковий вісник Чернівецького університету : Географія*. 2025. № 853. С. 143-151. DOI:

10.31861/geo.2025.853.143-151. (Внесок авторів: Кісіль Р.В. – проведено контент-аналіз медійних публікацій та досліджено фестивальний рух з метою визначення центрів етнокультурної активності. Захарчук І.В. – здійснено перцепційний аналіз етнокультурного потенціалу Чернівецької області, інтерпретовано культурні події як маркери регіонального простору та чинники формування позитивного іміджу території).

3. Костащук І.І., Захарчук І.В. Перцепційна географія як напрям соціальної географії. *Acta Academiae Beregsasiensis: Geographica et Recreatio*. 2025. № 3. С. 55-67. DOI: 10.32782/2786-5843/2025-3-5. (Внесок авторів: Костащук І.І. – розроблено теоретико-методологічні засади перцепційної географії, обґрунтовано її місце в системі соціальної географії та концептуалізовано ключові категорії просторової ідентичності. Захарчук І.В. – узагальнено методичні підходи до становлення та розвитку перцепційної географії в Україні та проаналізовано суспільне сприйняття адміністративно-територіальних змін у поліетнічному регіоні).

4. Захарчук І.В. Географічні особливості поширення антропонімів західних регіонів України. *Український журнал природничих наук*. 2025. № 13. С. 136-144. DOI: 10.32782/naturaljournal.13.2025.12.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Захарчук І.В. Перцепційне зонування – як аспект ідентифікації історико-географічних країв Чернівецької області. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 90-річчю з дня народження проф. Ярослава Жупанського, 16-18 трав. 2024 р. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 166-169.

2. Захарчук І.В. Прізвище, як антропонімічний фактор ідентифікації західних регіонів України. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., приуроченої 35-літтю утворення географічного факультету в Тернопільському національному педагогічному університеті імені

Володимира Гнатюка, 15-16 трав. 2025 р. Тернопіль : Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2025. С. 83-85.

3. Захарчук І.В. Перцепційна географія як напрям соціальної географії. *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та 35-річчю створення кафедри географії України та регіоналістики, 31 жовт. – 2 листоп. 2025 р. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 229-233.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Kostashchuk I.I., Zakharchuk I.V. Perceptual geography and its significance in the conditions of decentralization for polyethnic regions of Ukraine. *Journal of Education, Health and Sport*. 2022. Vol. 12, № 5. P. 352-361. DOI: 10.12775/JEHS.2022.12.05.028. *(Внесок авторів: Костащук І.І. – обґрунтовано теоретичне значення перцепційної географії в умовах децентралізації та визначено її роль у формуванні просторової ідентичності поліетнічних регіонів України. Захарчук І.В. – систематизовано етапи розвитку вітчизняної перцепційної географії та здійснено аналіз перцепційного сприйняття населення поліетнічних регіонів в умовах трансформації адміністративно-територіального устрою).*

2. Костащук І.І., Захарчук І.В. Перцепційно-географічне сприйняття історико-географічних земель та їх населення (на прикладі Чернівецької області). *Věda a perspektivy*. 2022. № 8 (15). С. 161-170. DOI: 10.52058/2695-1592-2022-8(15)-161-170. *(Внесок авторів: Костащук І.І. – сформовано теоретико-методологічну рамку дослідження перцепційної географії та обґрунтовано її концептуальне значення для вивчення регіональної ідентичності в умовах територіальних змін. Захарчук І.В. – здійснено аналіз суб'єктивного сприйняття населенням Чернівецької області сучасних адміністративно-територіальних трансформацій у поліетнічному регіоні та конкретизовано прикладні аспекти використання перцепційного підходу).*